

ОЦІНКА ВПЛИВУ ВИМОГ МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ НА ТАРИФНУ ПОЛІТИКУ В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

©2018 КИЗИМ М. О., САЛАШЕНКО Т. І., КИЗИМ Г. М.

УДК 338.23

Кизим М. О., Салашенко Т. І., Кизим Г. М. Оцінка впливу вимог міжнародних зобов'язань на тарифну політику в енергетичній сфері України

У статті представлено аналіз чинних міжнародно-правових документів в енергетичній сфері, які визначають особливості національної енергетичної політики. Серед основних таких документів розглядаються Договір до Енергетичної Хартії, Договір про заснування Енергетичного співтовариства, Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Визначені міжнародні договори мають верховенство над національним законодавством, тому їх положення мають бути першочергово враховані при формуванні національної енергетичної політики. Разом з цим, міжнародні зобов'язання щодо провадження національної тарифної політики в енергетичній сфері прямо не прописані в міжнародних документах. Означене дозволяло Україні здійснювати економічну неефективну, неконкурентну та антисоціальну тарифну політику в енергетичній сфері. Систематизація та аналіз міжнародних зобов'язань України дозволила встановити, що основу національної національної тарифної політики в енергетичній сфері мають становити такі принципи: недискримінація учасників ринку за національною приналежністю; повне відображення ефективних, у т. ч. екологічних, витрат в умовах сталого розвитку; прозорість регуляторної політики; заборона спотворення, обмеження та запобігання конкуренції, а також зловживання домінуючим положенням. Ключові слова: енергетична сфера, тарифна політика, міжнародні зобов'язання, енергетичні ринки, конкуренція.

Рис.: 1. Табл.: 5. Бібл.: 29.

Кизим Микола Олександрович – доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, директор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1-а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

E-mail: ndc_ipr@ukr.net

Салашенко Тетяна Ігорівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу економічних проблем машинобудування, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1-а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

E-mail: tisandch@gmail.com

Кизим Гліб Миколайович – здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1-а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

УДК 338.23

Кизим Н. А., Салашенко Т. И., Кизим Г. Н. Оценка влияния требований международных обязательств Украины на тарифную политику в энергетической сфере

В статье представлен анализ действующих международно-правовых документов в энергетической сфере, которые определяют особенности национальной энергетической политики Украины. Среди основных таких документов рассматриваются Договор к Энергетической Хартии, Договор об учреждении Энергетического сообщества, Соглашение об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом. Данные международные договора имеют верховенство над национальным законодательством, поэтому их положения должны быть в первую очередь учтены при формировании национальной энергетической политики. Вместе с тем, международные обязательства по осуществлению национальной тарифной политики в энергетической сфере прямо не прописаны в международных документах. Этот факт позволял Украине осуществлять экономически неэффективную, неконкурентную и антисоциальную тарифную политику в энергетической сфере. Систематизация и анализ международных обязательств Украины позволила установить, что в основе национальной тарифной политики в энергетической сфере должны быть заложены следующие принципы: недискриминация участников рынка по национальной принадлежности; полное отражение эффективных, в т. ч. экологических, расходов в условиях устойчивого развития; прозрачность регуляторной политики; запрет искажения, ограничения и предотвращения конкуренции, а также злоупотребление доминирующим положением.

Ключевые слова: энергетическая сфера, тарифная политика, международные обязательства, энергетические рынки, конкуренция.

Рис.: 1. Табл.: 5. Библ.: 29.

Кизим Николай Александрович – доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент НАН Украины, директор Научно-исследовательского центра индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1-а, 2 эт., Харьков, 61166, Украина)

E-mail: ndc_ipr@ukr.net

Салашенко Татьяна Игоревна – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела экономических проблем машиностроения, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1-а, 2 эт., Харьков, 61166, Украина)

E-mail: tisandch@gmail.com

Кизим Глеб Николаевич – соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1-а, 2 эт., Харьков, 61166, Украина)

UDC 338.23

Kyzym Mykola O., Salashenko Tetiana I., Kyzym Glib. M. Assessing the Impact of Ukraine's International Obligations on the Tariff Policy in the Energy Sector

The article presents an analysis of the existing international legal documents in the energy sphere, which define the features of the national energy policy of Ukraine. Among the main such documents are considered the Energy Charter Treaty, the Treaty on the establishment of the Energy Community, the Association Agreement between the Ukraine and the European Union. These international treaties have primacy over the national legislation, so their provisions should be of top priority in the course of formation of the national energy policy. At the same time, international commitments to implement the national tariff policy in the energy sector are not explicitly written in international documents. This fact allowed Ukraine to implement economically inefficient, non-competitive, and anti-social tariff policy in the energy sector. A systematization together with analyzing of the international obligations of Ukraine has allowed to determine that the following principles should be laid down in the basis of the national tariff policy in the energy sphere: non-discrimination of market participants on national affiliation; full reflection of efficient, including environmental, costs in conditions of sustainable development; transparency of regulatory policy; prohibition of distortion, limitation, and prevention of competition, as well as abusing of dominant position.

Keywords: energy sphere, tariff policy, international obligations, energy markets, competition.

Fig.: 1. Tbl.: 5. Bibl.: 29.

Kyzym Mykola O. – D. Sc. (Economics), Professor, Corresponding Member of NAS of Ukraine, Director of the Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1-a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: ndc_ipr@ukr.net

Salashenko Tetiana I. – PhD (Economics), Senior Research Fellow of the Department of Economic Problems of Mechanical Engineering, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1-a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: tisandch@gmail.com

Kyzym Glib. M. – Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1-a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

Енергетична складова відіграє вкрай важливу роль у забезпеченні національної безпеки та гарантуванні сталого розвитку країни. В Україні тривалий час зберігається галузевий підхід до формування енергетичної, у т. ч. тарифної, політики, що вирішує проблеми окремих видів енергетичного бізнесу. Необхідність переформатування національної тарифної політики в енергетичній сфері обумовлена її антисоціальною спрямованістю, яка сьогодні вже стала вагомим фактором зростання соціальної напруги в українському суспільстві. Чинна система тарифоутворення заснована на недосконалих нормативно-правових засадах, які гарантують досягнення комерційних інтересів суб'єктів енергобізнесу, але не стимулюють техніко-технологічного й економічно-організаційного розвитку енергетичних підприємств, розвитку енергозбереження в енергетиці.

Разом з цим, взяті Україною міжнародні зобов'язання вимагають від України радикальних змін в енергетичній сфері, у т. ч. переходу від державного тарифного регулювання до ринкового ціноутворення. Зважаючи на це, першочерговим завданням на шляху реформування економічних відносин у національній енергетичній сфері повинен стати докорінний перегляд державної тарифної політики в умовах розвитку конкурентних відносин.

Проблемою оцінки впливу вимог міжнародних зобов'язань на енергетичну політику країни займалися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, серед яких: П. Белоусов, С. Білоцький, В. Богоненко, Т. Грабович, І. Жукова, М. Кобець, А. Конопляник, А. Мерньє, Р. Петров, О. Суходоля тощо [1; 3–5; 10; 18–20; 22]. Однак вплив цих міжнародних зобов'язань на особливості формування національної тарифної політики в енергетичній сфері залишається й досі невизначеним у наукових дослідженнях.

Метою статті є систематизація міжнародних зобов'язань щодо реорганізації енергетичних ринків України та аналіз їх вимог у контексті формування тарифної політики в енергетичній сфері.

На сьогодні реорганізація енергетичних ринків в Україні пов'язується з лібералізаційними процесами та розглядається в контексті імплементації європейського законодавства в національну практику. Україна взяла на себе зобов'язання щодо інтеграції енергетичних ринків у європейський енергетичний простір під час підписання ряду міжнародних договорів. Оскільки міжнародні нормативно-правові норми мають перевагу над національним законодавством, то для визначення особливостей формування тарифної політики України надзвичайно важливими є взяті міжнародні зобов'язання щодо реорганізації енергетичних ринків, періодизація виникнення яких наведена на *рис. 1*.

Доцільність формування спільного енергетичного простору через розширення співпраці України та ЄС зумовлена її впевненістю щодо спільності інтересів у сфері енергозабезпечення. Україна та країн – членів Європейського Енергетичного Співтовариства (ЄЕС) і ЄС загалом, бо ця спільнота країн-споживачів має схожі цілі та пріоритети енергетичної політики, що створює природну мотивацію до формування спільного безпекового простору [1].

Розширення сфери впливу європейської енергетичної політики на інші держави бере початок з 1991 р., коли був прийнятий Заключний документ Гаазької конференції з Європейської Енергетичної Хартії (17.12.1991 р.), так звана Декларація Європейської Енергетичної Хартії (ЄЕХ). Цей документ визначив спрямованість європейської енергетичної політики щодо держав, які не входять до складу тоді ще Європейського Співтовариства (нині Європейський Союз)

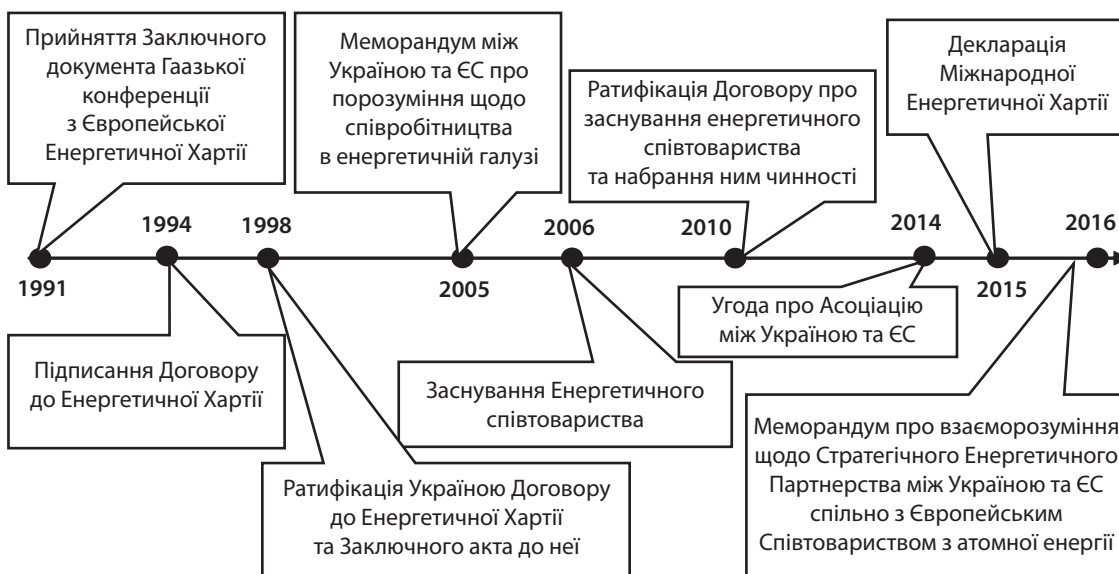

Рис. 1. Періодизація виникнення міжнародних зобов'язань України перед ЄС в енергетичній сфері

і створив умови для подальшого формування правових відносин міжнародної енергетичної політики [2]. Як вважається, ЄС із самого початку розглядав цей процес як експорт свого наднаціонального законодавства на Схід уздовж основних ланцюжків енергопостачання в рамках експортоорієнтованих на ЄС стаціонарних систем енергетичної інфраструктури [3]. Основні цілі, проголошені зазначеною Декларацією, визначені як [2]:

- ✦ підвищення надійності енергопостачання;
- ✦ підвищення ефективності на всіх стадіях енергетичного циклу;
- ✦ підвищення рівня безпеки навколишнього середовища;
- ✦ сприяння розвитку європейського енергетичного ринку;
- ✦ створення сприятливих умов для припливу інвестицій і технологій.

Підписана в 1991 р. Декларація ЄЕХ довгий час вважалася єдиним політичним документом з питань забезпечення енергетичної безпеки, сторонами якого є всі країни великої «вісімки» [5]. Однак ця Декларація, як витікає з її тексту, не обумовлювала формування юридичних зобов'язань і відповідальності.

Юридичним документом, що визначив взаємовідносини країн – учасниць ЄЕХ, став Договір до Енергетичної Хартії (ДЕХ), підписаний в м. Лісабон 17.12.1994 р. [6]. Таким чином, відбувся наступний етап формування проєвропейської енергетичної політики – «трансформація політичних намірів, закріплених в Декларації, в юридично зобов'язуючий документ, а також етап створення правового простору для реалізації намірів Європейської Енергетичної Хартії» [4, с. 157].

ДЕХ визнається унікальним в юридичній літературі, оскільки це єдина в своєму роді угода, що стосується міжурядової співпраці в енергетичному секторі, охоплює весь енергетичний цикл і практично всі енергетичні продукти (за винятком теплової енергії – прим. авт.) і пов'язане енергетичне обладнання [7]. Якщо Декларація ЄЕХ визначає лише політичні наміри її учасників про співпрацю в енергетичному секторі та закріплює основні принципи такої співпраці, то ДЕХ є повноцінним міжнародно-правовим договором, дотримання положень якого обов'язково і який встановлює відповідні права й обов'язки сторін та інших учасників міжнародних енергетичних відносин [8]. Особливостями ДЕХ доцільно вважати таке [8]:

- ✦ перша економічна угода, яка об'єднала всі республіки колишнього СРСР, крім РФ (остання підписала ДЕХ в 1994 р. і використовувала його на тимчасовій основі, однак у 2009 р. остаточно відмовилася ратифікувати), держави ЦСЄ і країни ОЕСР, за винятком США, Канади, Мексики і Нової Зеландії;

- ✦ перший юридично обов'язковий багатосторонній міжнародний договір про захист інвестицій, який охоплює торгівлю енергетичними матеріалами і продуктами;
- ✦ перший багатосторонній договір, де застосовані транзитні правила до енергетичних систем і передбачено юридично обов'язкову процедуру вирішення міжнародних суперечок.

Метою ДЕХ є сприяння довгостроковому співробітництву в енергетиці на основі взаємодоповнюваності та взаємної вигоди відповідно до цілей і принципів декларації [6]. Стаття 18 ДЕХ підтверджує принцип національного суверенітету щодо енергетичних ресурсів, і країни-підписанти залишаються вільними в проведенні своєї національної енергетичної політики за умови, що вони здійснюють свої суверенні права відповідно до зобов'язань, визначених ДЕХ [6; 9]. Узагальнення ключових елементів ДЕХ наведено в табл. 1.

Щодо тарифної політики, то ДЕХ прямо не регламентує особливості її формування в державах-учасниках. Однак у цьому документі наявні непрямі норми ціноутворення в енергетичній сфері. Так, створення відкритих і недискримінаційних енергетичних ринків ДЕХ пов'язує зі створенням стабільного, передбачуваного і недискримінаційного режиму торгівлі енергоносіями та торгівлі, пов'язаної з енергетикою, на основі правил системи багатосторонньої торгівлі, які містяться в Генеральній угоді з тарифів і торгівлі (ГАТТ) під час проведення переговорів щодо ДЕХ між 1991 і 1994 рр., а в цей час – у Світовій організації торгівлі (СОТ) [9]. При цьому ціноутворення є основним стимулом енергетичної ефективності, а рівень і структура цін на енергію мають стимулювати рентабельні програми в галузі енергетичної ефективності, які є відповідними точками для визначення національних стратегій у галузі енергетичної ефективності [6; 9].

Стаття 22 ДЕХ забороняє дискримінацію іноземних інвесторів, у т. ч. поставки державними підприємствами природного газу або електроенергії іноземним інвесторам за цінами, що перевищують ті, які стягуються з місцевих компаній [6]. ПЕЕСЕА також зміцнює політичні рамки, які сприятимуть більш високій енергетичній ефективності: введення ринкових механізмів ціноутворення, що відображають реальні енергетичні та екологічні витрати, рентабельну енергетичну політику, прозорість регулятивних рамок, поширення і передача технологій і заохочення інвестицій. Стаття 19 вимагає від сторін прийняття різних конкретних екологічних заходів, у т. ч. орієнтованих на ринок та цінову реформу і повніше відображення екологічних витрат і вигід [10]. Отже, ДЕХ опосередковано закріпив основні принципи формування тарифної політики в енергетичній сфері, а саме:

Характеристика основних елементів ДЕХ [9]

Елемент	Основні положення
Торгівля енергоносіями	Поширює правила СОТ на торгівлю в енергетичному секторі як між членами, так і нечленами СОТ, а також на торгівлю в енергетичному секторі між нечленами СОТ (підхід «СОТ шляхом відсилання»). Торгові правила охоплюють енергетичні матеріали та продукти (такі як вугілля, сира нафта, природний газ і електроенергія) і пов'язане з енергетикою устаткування. Торгові правила охоплюють тільки торгівлю товарами (а не послугами) і не поширюються на пов'язані з торгівлею права інтелектуальної власності. Передбачені процедури для вирішення торговельних суперечок, а також зобов'язання щодо інформації, консультацій і співпраці, пов'язаних з питаннями конкуренції
Захист інвестицій	Сприяє прямим іноземним інвестиціям в енергетичному секторі шляхом захисту іноземних інвесторів від найбільш серйозних політичних ризиків у приймаючій країні (дискримінація, експропріація, втрати в результаті конфліктів, обмеження на переказ платежів, порушення індивідуальних інвестиційних контрактів). Містить всебічний механізм для вирішення спорів, що охоплює як арбітраж «інвестор-держава», так і арбітраж між державами. Включає зобов'язання «прагнути» щодо недискримінації на передінвестиційній стадії та передбачає переговори для його перетворення в юридично закріплене зобов'язання
Свобода транзиту енергоносіїв	Зобов'язує ДС сприяти транзиту енергії на недискримінаційній основі. В явному вигляді охоплює транспортування енергії по мережах, але не зобов'язує ДС надавати доступ третім сторонам. Передбачає спеціальний механізм погоджувального врегулювання для транзитних суперечок
Підвищення енергетичної ефективності	Вимагає, щоб ДС прагнули зводити до мінімуму економічно ефективними методами шкідливий вплив на навколишнє середовище, що є результатом пов'язаної з енергетикою діяльності на їх території. Протокол до Енергетичної Хартії з питань енергетичної ефективності та відповідних екологічних аспектів (ПЕЕСЕА) заохочує принципи «повного відображення витрат», «ефективності витрат» і «сталого розвитку». ПЕЕСЕА дає рекомендації та включає зобов'язання щодо розробки та виконання програм у галузі енергетичної ефективності. ПЕЕСЕА передбачає багатосторонній форум для обговорень і співробітництва з питань енергетичної ефективності
Міжнародне вирішення спорів	Включає різні механізми вирішення спорів у сфері торгівлі, інвестицій, транзиту, конкуренції та навколишнього середовища, які діють згідно з нормами СОТ. Містить нові системи вирішення спорів щодо транзиту (погоджувальне врегулювання), конкуренції (інформація та консультації) та навколишнього середовища (розгляд Конференцією по Хартії)

- 1) недискримінація учасників ринкових відносин за національною приналежністю;
- 2) повне відображення ефективних витрат;
- 3) прозорість регуляторної політики.

Поточний етап формування енергетичної політики ЄС по відношенню до інших країн перебуває на етапі оновлення та розширення географічних меж впливу ЄЕХ. Так, у м. Гаага 20–21 травня 2015 р. відбулася міністерська конференція, в ході якої була підписана Міжнародна Енергетична Хартія (МЕХ). У переговорах по МЕХ брали участь близько 80 держав, а підписали її представники 72 країн, у т. ч. делегати з Вірменії, Білорусі, Грузії, Казахстану, Молдови, Туркменістану, України та Узбекистану, а також Європейського Союзу, Євроатому та Економічного

співтовариства західноафриканських держав [11]. Підписання МЕХ доцільно вважати першим кроком на шляху до прийняття оновленого ДЕХ, положення якого будуть мати юридично обов'язковий характер для країн-учасниць.

На думку Генерального секретаря ЄЕХ У. Руснака, основною причиною модернізації «хартійного процесу» стала назріла необхідність його приведення у відповідність до умов, що змінилися за 20 років, що мигнули з підписання ДЕХ. При цьому необхідними умовами перегляду ЄЕХ є [12]:

- ✦ економічне і політичне відродження пострадянських держав, що беруть участь в ДЕХ;
- ✦ залежність Європи від російського газу, чутливість якої продемонстрували кризи з транзитом через Україну у 2006 і 2009 рр.;

- ✦ зміщення глобального впливу з Атлантичного до Тихоокеанського регіону;
- ✦ накопичення величезних капіталів арабськими виробниками нафти;
- ✦ зміцнення позицій вертикально інтегрованих державних нафтових компаній;
- ✦ перетворення Індії та Китаю в головних генераторів попиту на енергоносії у світі та зростання геополітичного значення цих гравців;
- ✦ зміцнення держав БРІКС і їх прагнення брати участь в процесах управління світовою економікою;
- ✦ глобальна зміна клімату, прагнення перейти від економіки, заснованої на викопному паливі, до відновлюваних джерел енергії (ВДЕ);
- ✦ повернення США на позиції провідного виробника енергоресурсів у світі, у т. ч. вплив «сланцевої революції» та наслідків потенційної повної енергетичної незалежності США.

МЕХ, так само як ЄЕХ, є декларативним документом, що не породжує прав і обов'язків для сторін. МЕХ не скасовує і не замінює собою ЄЕХ: ці два документи будуть діяти паралельно. При цьому сторони можуть брати участь в ЄЕХ і МЕХ, за аналогією з правилами застосування послідовно укладених міжнародних договорів повинен застосовуватися МЕХ як документ, укладений пізніше [13]. Порівняльну характеристику цих документів наведено в *табл. 2*.

Прагнення України до інтеграції в ЄС вимагає необхідність приведення національного законодавства у відповідність до законодавства ЄС, а точніше, до *acquis communautaire*. Під цим терміном розуміють надбання європейської інтеграції з моменту створення ЄС у 1958 р. і дотепер, що включає всі договори та закони (директиви, регламенти, рішення) ЄС, декларації та резолюції, міжнародні договори й рішення Європейського суду справедливості. Усі нові члени ЄС та кандидати у члени повинні прийняти *acquis communautaire*, що вже існують (хоча сама адаптація може проходити поступово, протягом певного перехідного періоду), а також створити умови для прийняття майбутніх елементів *acquis* ЄС [14].

Зазначену вимогу до експорту наднаціонального законодавства ЄС до нормативно-правової бази інших сусідніх країн – нечленів інтеграційного об'єднання було закріплено як обов'язкову в Договорі про заснування Енергетичного співтовариства (ДЕС) у 2006 р., згідно з яким завданням Енергетичного співтовариства є «створення правової та економічної бази стосовно енергопродуктів і матеріалів, для транспортування яких використовуються мережі» (стаття 2) та «кожна договірною стороною зобов'язується реалізовувати положення нормативно-правової бази Європейського Співтовариства з енергетики згідно з графіком ужиття таких заходів» (стаття 10) [15].

Приєднавшись до ДЕС, Україна заявила, що розділяє принципи та цілі ЄС у сфері енергетики і готова їх впровадити у практику. Фактично Україна у 2010 р. стала асоційованим членом ЄС у частині енергоспівпраці [1, с. 14]. Протокол про приєднання України до ДЕС було підписано 24.09.2010 р. у м. Скоп'є (Македонія) Міністерством енергетики та вугільної промисловості України, а 15.12.2010 р. Верховна Рада України затвердила відповідний Закон про ратифікацію цього протоколу, тоді як він фактично вступив в силу 01.02.2011 р. [15].

Енергетичне Співтовариство (ЕС) зосереджує свою діяльність на конкретних *acquis communautaire* в галузях електроенергії, газу, навколишнього середовища, енергоефективності, ВДЕ, конкуренції та безпеки постачання [16]. У середньостроковій перспективі ЕС націлене на створення інтегрованого енергетичного ринку в усьому регіоні. Цей ринок має забезпечити умови для транскордонної торгівлі, гарантувати енергопостачання та зважати на кліматичні та соціальні аспекти енергетики [17]. Із правової точки зору ЕС – унікальне утворення, яке формує квазінаціональну правову систему, що ґрунтується на європейському економічному просторі та певних подібних ознаках договірних держав. Енергетичне співтовариство – це так звана «інтеграція без набуття членства», що дає третім країнам можливість закріпитися на внутрішньому енергетичному ринку ЄС і поширювати секторальні *acquis* ЄС за його межами [18].

Після ратифікації ДЕС став частиною українського законодавства, а тому виконання взятих зобов'язань є обов'язковим для України [19]. ДЕС як міжнародна угода має перевагу над національним законодавством, завдяки чому ухвалення рішень в ЕС виводиться з підпорядкування національним групам впливу [1]. Отже, Україна взяла на себе такі зобов'язання (*табл. 3*) [18]:

- 1) дотримуватися принципів «конкурентного *acquis*» ЄС;
- 2) дотримуватися загальноприйнятих в ЄС стандартів стосовно експлуатації систем енергомереж;
- 3) ухвалити «положення стосовно безпеки постачання, що включає в себе забезпечення різноманітності джерел постачання, технологічну безпеку і вказування на походження імпортованого палива».

Таким чином, ДЕС заборонив спотворення, обмеження та запобігання конкуренції, а також державну допомогу для одних суб'єктів на користь інших. Враховуючи це, політика ціноутворення (тарифоутворення) має стати однаковою для всіх учасників енергетичних ринків. Водночас ЕС може надавати рекомендації щодо підвищення рівня оплати або доступності цін для споживачів.

Енергетичні *acquis* ЄС відображають динамічну, або *sui generis* (з лат. – єдину у своєму роді), при-

Порівняльна характеристика декларацій ЄЕХ и МЕХ

Складова	МЕХ-2015	ЄЕХ-1991
Цілі	<ol style="list-style-type: none"> 1. На прийнятній з економічної точки зору основі підвищити надійність енергопостачання та максимально забезпечити ефективність виробництва, перетворення, транспортування, розподілу і використання енергії з тим, щоб підвищувати рівень безпеки та зводити до мінімуму проблеми навколишнього середовища. 2. Сприяти розвитку ефективного енергетичного ринку в усій Європі та краще функціонуючого глобального ринку, в обох випадках на основі принципу недискримінації та орієнтованого на ринок ціноутворення, враховуючи належним чином занепокоєння в галузі навколишнього середовища. 3. Створювати обстановку, сприятливу для функціонування підприємств і для припливу інвестицій і технологій, за допомогою впровадження ринкових принципів у сфері енергетики 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Створювати обстановку, сприятливу для функціонування підприємств і для припливу інвестицій і технологій, за допомогою впровадження ринкових принципів у сфері енергетики. 2. Сприяти розвитку ефективних, стабільних і прозорих енергетичних ринків на регіональному і світовому рівнях на основі принципу недискримінації та ринкового ціноутворення з урахуванням стурбованості станом навколишнього середовища і ролі енергетики в національному розвитку кожної країни
Сфери взаємодії	<ol style="list-style-type: none"> 1. Доступ до енергетичних ресурсів і їх розробки. 2. Доступ до ринків. 3. Лібералізація торгівлі у галузі енергетики. 4. Стимулювання і захист інвестицій. 5. Принципи і орієнтири у сфері техніки безпеки. 6. Наукові дослідження, технологічні розробки, нововведення та їх розповсюдження. 7. Енергетична ефективність і охорона навколишнього середовища. 8. Освіта і навчання 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Доступ до джерел енергії та їх розробка. 2. Доступ до енергетичних ринків. 3. Лібералізація енергетичної торгівлі. 4. Стимулювання і захист інвестицій у всіх секторах енергетики. 5. Принципи й орієнтири у сфері техніки безпеки. 6. Наукові дослідження, технологічні розробки, передача технологій, нововведення та їх поширення. 7. Енергетична ефективність, охорона навколишнього середовища, а також стійка і чиста енергетика. 8. Доступ до стійкої енергії. 9. Освіта і навчання. 10. Диверсифікація джерел енергії та маршрутів поставок
Області співробітництва	<ol style="list-style-type: none"> 1. Питання горизонтального та організаційного характеру. 2. Енергетична ефективність, включаючи охорону оточуючого середовища. 3. Розвідка, видобуток, виробництво, транспортування та використання нафти і нафтопродуктів, а також модернізація нафтопереробних заводів. 4. Розвідка, видобуток і використання природного газу, об'єднання газопровідних систем і транспортування газу по трубопроводах високого тиску. 5. Усі аспекти ядерного паливного циклу, включаючи підвищення безпеки в цьому секторі. 6. Модернізація електростанцій, об'єднання енергосистем і передача електроенергії по лініях високої напруги. 7. Усі аспекти вугільного циклу, включаючи технології «чистого вугілля». 8. Освоєння поновлюваних джерел енергії. 9. Передача технологій та сприяння нововведенням. 10. Співробітництво в боротьбі з наслідками великих аварій або інших подій в енергетичному секторі з транскордонними наслідками 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Питання горизонтального і організаційного характеру. 2. Енергетична ефективність, включаючи охорону оточуючого середовища. 3. Розвідка, видобуток, виробництво, транспортування та використання нафти і нафтопродуктів, а також модернізація нафтопереробних заводів. 4. Розвідка, видобуток і використання природного газу, об'єднання газопровідних систем і транспортування газу по трубопроводах високого тиску. 5. Усі аспекти ядерного паливного циклу, включаючи підвищення безпеки в цьому секторі. 6. Модернізація електростанцій, об'єднання енергосистем і передача електроенергії по лініях високої напруги. 7. Розвиток інтегрованих регіональних енергетичних ринків. 8. Усі аспекти вугільного циклу, включаючи технології «чистого» вугілля. 9. Освоєння поновлюваних джерел енергії. 10. Доступ до стійкої енергетики. 11. Передача технологій та сприяння нововведенням. 12. Співробітництво в боротьбі з наслідками великих аварій або інших подій в енергетичному секторі з транскордонними наслідками

Джерело: складено за [2; 11].

Ключові елементи ДЕС [15]

Елемент	Основні положення
Сфера впливу ДЕС	Стаття 2. Енергопродукти і матеріали, для транспортування яких використовуються мережі, що охоплюють сектори електро- та газопостачання
Завдання ЕнС	Стаття 2. Створення правової та економічної бази стосовно енергопродуктів і матеріалів, для транспортування яких використовуються мережі для: а) створення стабільної регуляторної та ринкової структури; б) створення єдиного регуляторного простору енергопродуктів і матеріалів, для транспортування яких використовуються мережі; в) поліпшення безпеки постачання в єдиному регуляторному просторі за допомогою запровадження стабільного інвестиційного клімату; г) поліпшення екологічної ситуації стосовно енергопродуктів і матеріалів, для транспортування яких використовуються мережі; д) розвитку конкуренції на ринку енергопродуктів і матеріалів, для транспортування яких використовуються мережі
Заборона, яку накладає ДЕС (стаття 7)	Будь-які дискримінаційні дії в рамках цього Договору є забороненими
Нормативно-правової бази (НПБ) ЄС, які підлягають впровадженню / реалізації	НПБ з енергетики (глава II); НПБ з екології (глава III); НПБ з конкурентної політики (глава IV); НПБ з відновлювальних джерел енергії (глава V)
Не є сумісним з належною дією ДЕС (стаття 18)	а) Усі домовленості між підприємствами, рішення об'єднань підприємств та погоджена діяльність, які мають на меті або результатом яких є запобігання конкуренції, її обмеження або спотворення; б) зловживання підприємства або групи підприємств домінуючим положенням на ринку між Договірними Сторонами в цілому або на значній частині ринку; в) будь-яка державна допомога на користь певних підприємств або певних енергоресурсів, яка спотворює або загрожує спотворити конкуренцію
Забезпечення громадян енергією	Стаття 31. Енергетичне Співтовариство сприятиме високому рівню забезпеченості громадян енергопродуктами й матеріалами, що передаються мережами, у межах соціальних зобов'язань, що містяться у відповідній нормативно-правовій базі Європейського Співтовариства з енергетики. Стаття 32. Заходи: а) забезпечення всебічного постачання електроенергії; б) стимулювання політики ефективного управління попитом; в) забезпечення вільної конкуренції. Стаття 33. Енергетичне Співтовариство може також робити Рекомендації з підтримки ефективного реформування секторів енергопродуктів і матеріалів, для транспортування яких використовуються мережі Сторін, у тому числі inter alia, підвищення рівня оплати енергії всіма споживачами та забезпечення доступності для споживачів цін на енергопродукти і матеріали, для транспортування яких використовуються мережі
Гармонізація	Стаття 35. Енергетичне Співтовариство може вживати заходів стосовно сумісності ринкових схем для функціонування ринків енергопродуктів і матеріалів, що передаються мережами
ВДЕ та енергетична ефективність	Стаття 36. Енергетичне Співтовариство може прийняти заходи, спрямовані на стимулювання розвитку в цій сфері
Внутрішній енергетичний ринок	Стаття 41. Мита й кількісні обмеження імпорту й експорту енергопродуктів і матеріалів, для транспортування яких використовуються мережі, і всі заходи, що мають подібний результат, між Сторонами забороняються. Стаття 42. Енергетичне Співтовариство може вживати заходів для створення єдиного ринку без внутрішніх кордонів для енергопродуктів і матеріалів, для транспортування яких використовуються мережі

роду правопорядку ЄС. Глава VII ДЕС «Прийняття нормативно-правової бази Європейського співтовариства й унесення змін» встановлює право, але не зобов'язання ЄС дотримуватися «динамічного енергетичного *acquis*» ЄС: «Енергетичне співтовариство може здійснювати заходи з втілення поправок до нормативно-правової бази Європейського співтовариства, описаної в цьому розділі, відповідно до змін у законодавстві Європейського співтовариства» [15; 18; 20]. Одним із прикладів необхідності запровадження «динамічного енергетичного *acquis*» ЄС є директиви та регламенти Другого та Третього енергетичних пакетів ЄС.

Підписавши ДЕС, Україна зобов'язалася впровадити «Другий енергетичний пакет» Директив ЄС, хоча в Євросоюзі уже вступив у дію «Третій енергетичний пакет» [1]. Однак 06.10.2011 р. Міністерська Рада Енергетичного Співтовариства прийняла рішення, яким було внесено зміни до ДЕС,

зокрема регламенти та директиви Другого енергетичного пакета було замінено на відповідні документи Третього енергетичного пакета. У табл. 4 представлено порівняльну характеристику Другого та Третього енергетичних пакетів ЄС.

Відповідно до ДЕС зі змінами, внесеними Рішенням щодо Третього Енергетичного пакета ЄС, Договірні сторони зобов'язані імплементувати *acquis communautaire* з газу до 01.01.2015 р., окрім пунктів 1 та 4 ст. 9 Третьої газової директиви, які мають бути імплементовані до 01.06.2016 р. і 01.06.2017 р. відповідно [15; 26].

Експерти Центру східних досліджень (OSW, м. Варшава) назвали «дуже складним» упровадження пакета в такі короткі строки, помітивши, що документ не передбачає ніяких санкцій за невиконання взятих на себе зобов'язань [24; 25].

Виходячи з табл. 4 енергетичні пакети не передбачають окремого вирішення завдань тарифної політики, однак вимога щодо відокремлення різних видів

Таблиця 4

Порівняльна характеристика Другого і Третього енергопакетів у газовій сфері [23]

Другий енергопакет	Третій енергопакет
Директива 2003/55/ЄС визначає основні принципи ринкової лібералізації, зокрема щодо незалежності регулятора, недискримінаційного доступу третіх сторін до систем транспортування та розподілу газу, вільний вибір споживачами своїх постачальників, незалежність системних операторів, юридичне розділення вертикально інтегрованих компаній з метою уникнення будь-якої дискримінації, стандарти із захисту прав споживачів	Директива 2009/73/ЄС спрямована на створення повноцінно діючого внутрішнього ринку газу ЄС, відокремлення вертикально інтегрованих компаній за структурою власності (тобто за майновими правами). Уряд країни самостійно визначає модель розвитку ринку: або на подальшу лібералізацію (створення незалежного системного оператора, або ISO) чи на посилення регуляції (різні компанія-власник та компанія-оператор системи транспортування газу, або ІТО). Менш важливі зміни стосуються подальшого посилення незалежності національних регуляторів, розширення обміну ринковою інформацією та становлення роздрібного ринку
Регламент 1775/2005 визначає основні вимоги до надання послуг доступу до мереж транспортування газу – прозорість розрахунку та застосування тарифів, вільний та недискримінаційний доступ третіх сторін, ринкові правила балансування та накладання штрафів за дисбаланс, справедливий розподіл пропускної спроможності та управління перевантаженнями (у т. ч. через вторинний ринок торгівлі потужностями), зобов'язання публікувати інформацію про послуги, тарифи, потужності, баланси, інші необхідні для доступу дані; вимоги до прозорості	Регламент 715/2009 встановлює єдині механізми правил доступу до газотранспортних систем, LNG-терміналів та сховищ, беручи до уваги спеціальні характеристики національних і регіональних ринків. Документ прописує процедуру сертифікації оператора системи транспортування, а також розробки, узгодження, імплементатії мережевих кодексів (за участі об'єднання операторів ENTSOГ)
Директива 2004/67/ЄС вимагає визначити загальну, прозору і недискримінаційну політику із безпеки постачання, сумісну з вимогами конкурентного ринку, а також визначити ролі та обов'язки учасників ринку для здійснення необхідних процедур. Уряд має визначити мінімальні стандарти безпеки постачання газу, яких повинні дотримуватися гравці ринку, підготувати й оновлювати план надзвичайних заходів на національному рівні, визначити категорію «вразливих споживачів» та забезпечити їм належний рівень захисту, налагодити взаємодію з Єврокомісією та іншими зацікавленими сторонами, визначити категорію «вразливих споживачів»	–

енергобізнесу ініціює доцільність тарифоутворення за елементами енергетичного ланцюга: виробництво, передача, розподіл та постачання.

На поточний момент завершальним етапом формування міжнародних зобов'язань України в енергетичній сфері є підписання Угоди про асоціацію Україна – ЄС у 2014 р. У зазначеному міжнародному нормативно-правовому документу не приділено особливої уваги енергетичній сфері, натомість розповсюдженими є норми, що посилаються на ДЕХ і ДЕС, визначаючи верховенство останніх при формуванні енергетичної політики. Глава 11 цієї угоди містить узагальнені положення щодо торгівлі енергоносіями (табл. 5).

Таким чином, Угода про асоціацію Україна – ЄС 2014 р. передбачає два відмінні механізми ціноутворення на енергоносії: для промислових споживачів – вільноконкурентний механізм на основі попиту та пропозиції, тоді як для побутових споживачів (у загальноекономічних інтересах) – регульованого ціноутворення (тобто тарифоутворення).

ВИСНОВКИ

Загалом, аналіз визначених міжнародних документів дозволяє систематизувати основні міжнародні зобов'язання України щодо тарифоутворення, які можуть бути визначені як її принципи та закладені в основу національної тарифної політики в енергетичній сфері:

Таблиця 5

Основні положення Угоди про асоціацію Україна – ЄС 2014 р. щодо питань, пов'язаних з торгівлею енергоносіями

Стаття	Сутність статті
Ст. 268. Визначення	«Енергетичні товари», «стаціонарна інфраструктура», «транзит», «транспортування», «несанкціонований відбір»
Ст. 269. Ціни, що регулюються на внутрішньому ринку	Для промислових споживачів – виключно на основі попиту та пропозиції. У загальноекономічних інтересах – регульована ціна (методологія, яка визначає розрахунок регульованої ціни, опублікована до набрання чинності регульованої ціни)
Ст. 270. Заборона подвійного ціноутворення	Забороняється підвищена ціна на експорт енергетичних товарів для іншої Сторони у порівнянні з ціною на такі товари для внутрішнього споживання
Ст. 271. Митні збори та кількісні обмеження	Усі заходи еквівалентної дії (у т. ч. митні збори фіскального характеру) мають бути заборонені
Ст. 272. Транзит	Спрощення транзиту енергоносіїв
Ст. 273. Транспортування	Доступ третьої сторони до стаціонарної інфраструктури. Гарантування, що тарифи, процедури розподілу пропускної потужності та всі інші умови є об'єктивними, прозорими та обґрунтованими
Ст. 274. Співробітництво у сфері використання інфраструктури	Сторони мають співпрацювати в питаннях торгівлі, сталого розвитку та безпеки постачань. Сторона має враховувати енергетичні мережі та можливості іншої сторони під час розробки програмних документів, планів постачань, енергетичних стратегій та планів розвитку інфраструктури
Ст. 275. Несанкціонований відбір енергетичних товарів	Вжити всіх необхідних заходів для заборони та усунення несанкціонованого відбору
Ст. 276. Збій у постачанні	Оператори системи повинні вжити всіх необхідних заходів для мінімізації ризиків та швидкого відновлення нормальної роботи
Ст. 277. Регуляторний орган для електроенергії та газу	Регуляторний орган має бути законодавчо відокремлений і функціонально незалежним від будь-якого державного або приватного суб'єкта господарювання та достатньо вповноважений для того, щоб гарантувати ефективну конкуренцію й ефективне функціонування ринку.
Ст. 278. Взаємозв'язок з ДЕС	ДЕС має переважну силу в порівнянні із Угодою про асоціацію
Ст. 279. Доступ і здійснення розвідки, видобування та виробництва вуглеводнів	Кожна Сторона має суверенітет над вуглеводневими ресурсами, розташованими на її території. Кожна Сторона має гарантувати, що суб'єкти для доступу та здійснення цих заходів розглядаються на рівних засадах. Дозвіл на здійснення розвідки, видобування та виробництва вуглеводнів видається за плату у фінансовому або вуглеводневому еквіваленті
Ст. 280. Ліцензування та умови ліцензування	Ліцензії надаються відповідно до опублікованої процедури та пропонують потенційно зацікавленим кандидатам подавати замовлення шляхом надіслання повідомлення

Джерело: складено за [29].

- 1) недискримінація учасників ринку за національною приналежністю, зокрема:
 - ✦ заборона митного та кількісного обмеження імпорту та експорту енергоносіїв;
 - ✦ заборона підвищення цін експорту в порівнянні із цінами внутрішнього споживання;
 - 2) повне відображення ефективних витрат в умовах сталого розвитку;
 - 3) прозорість регуляторної політики, у т. ч.
 - ✦ незалежність національного енергетичного регулятора;
 - ✦ об'єктивність методичних підходів до тарифоутворення та прозорість розрахунків;
 - 4) заборона спотворення, обмеження та запобігання конкуренції, а також зловживання домінуючим положенням, що передбачає:
 - ✦ нав'язування несправедливих цін або інших умов торгівлі;
 - ✦ погоджену діяльність окремих підприємств енергетичного сектора;
 - ✦ державну допомогу на користь певних підприємств або видів енергоресурсів.
- Означені принципи й повинні скласти основу національної тарифної політики. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Суходоля О. М.** Енергетичне співтовариство та Україна: цілі, пріоритети та проблеми співпраці. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 2 (39). С. 13–26.
2. Заключний документ Гаазької конференції з Європейської Енергетичної Хартії (17.12.1991 р.). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_061
3. **Конопляник А. А.** Уменьшить риски и неопределенности Третьего энергопакета ЕС. *Нефтегазовая Вертикаль*. 2012. № 7. С. 79–88.
4. **Богоненко В. А.** Международно-правовые основы Энергетической хартии. *Вестник Полоцкого государственного университета*. 2014. Серия D. № 13. С. 155–161.
5. **Мернье А., Конопляник А.** Энергетическая Хартия: проигравших не будет. *Нефтегазовая Вертикаль*. 2007. № 3. С. 26–29.
6. Договір до Енергетичної Хартії та Заключний акт до неї. Протокол до Енергетичної Хартії з питань енергетичної ефективності і суміжних екологічних аспектів (ратифіковано Законом № 89/98-ВР від 06.02.98). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_056
7. **Жукова И. С.** О международном энергетическом праве как отрасли международного права. *Вестник ОГУ*. 2010. № 2 (108). С. 47–55.
8. Договір к Енергетической хартии // В кн.: Энергетика: история, настоящее и будущее. Книга 5. Электроэнергетика и охрана окружающей среды. Функционирование энергетики в современном мире / Плачкова С. Г., Плачков И. В., Дунаевская Н. И. и др. 2011. URL: <http://energetika.in.ua/ru/books/book5/part4/section2/2-4>
9. Договір к Енергетической хартии. Путеводитель для читателя / Секретариат Энергетической Хартии. URL: <https://energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Legal/ECT-ru.pdf>
10. **Білоцький С. Д.** Сучасний стан міжнародно-правового регулювання енергоефективності. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право*. 2012. Вип. 2. С. 332–339.
11. Международная Энергетическая Хартия / Секретариат Энергетической Хартии. URL: https://energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Legal/IEC_RU.pdf
12. **Руснак У.** Энергетическая хартия: путем пересмотра. Пересмотр подходов к международному сотрудничеству в энергетическом секторе. *Россия в глобальной политике*. 2014. № 1. URL: <http://www.globalaffairs.ru/number/Energeticheskaya-khartiya-putem-peremen-16404>.
13. **Гудков И.** Международная энергетическая хартия: новое имя для старой декларации или шаг к реформированию ДЭХ? Вся Европа. 2015. URL: http://alleuropalux.org/?p=12048#_ftnref5
14. **Белоусов П.** Співвідношення законодавства України з *acquis communautaire*: Quo vadis, Ukraina? *Юридична Газета*. 2016. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investitsiyi/spivvidnoshennya-zakonodavstva-ukrayini-z-acquis-communautaire-quo-vadis-ukraina.html>
15. Договір про заснування Енергетичного співтовариства. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_926/print
16. Принципові положення Договір про Енергетичне Співтовариство / European-Ukrainian Energy Agency. 2012. URL: [http://euea-energyagency.org/images/News_old/2012%2003%2030%20Position%20Paper%20EUEA_Energy%20Community_UKR\(1\).pdf](http://euea-energyagency.org/images/News_old/2012%2003%2030%20Position%20Paper%20EUEA_Energy%20Community_UKR(1).pdf)
17. Дотримання Договору про Енергетичне співтовариство сприяє енергетичній безпеці, незалежності України / Інститут Міжнародних відносин Національного авіаційного університету. URL: <http://imv.nau.edu.ua/euinews/153-eui130112>
18. **Петров Р.** Енергетичне співтовариство як провідник «енергетичного *acquis*» Європейського Союзу для східних сусідніх країн. *Європейське право*. 2012. № 2–4. С. 123–144.
19. **Белоусов П.** Співвідношення законодавства України з *acquis communautaire* / Національна асоціація адвокатів України. URL: <http://radako.com.ua/news/oglyad-zmi-spivvidnoshennya-zakonodavstva-ukrayini-z-acquis-communautaire>
20. **Кобец М. І.** Основні положення Директиви 2012/27/ЄС (ЕЕД) та завдання, що постають перед Україною в зв'язку з необхідністю її імплементації / Проект UNIDO «Підвищення енергоефективності та стимулювання використання відновлюваної енергії в агро-харчових та інших малих та середніх підприємствах (МСП) України». 2015. URL: <http://www.reee.org.ua/policy-support/legislation-approximation/>
21. **Мельникова С. И., Геллер Е. И., Кулагин В. А., Митрова Т. А.** Газовый рынок ЕС: эпоха реформ. М.: ИНЭИ РАН-НИУ ВШЭ, 2016. 99 с.
22. **Грабович Т. А.** Правові основи політики енергетичної безпеки ЄС: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.11. Одеса, 2016. 197 с.
23. Україна та Енергетичне Співтовариство: час настав? / DixiGroup. 2014. URL: <http://www.rac.org.ua/uploads/content/74/files/light-ec-dixi-analituch-ukr-20142.pdf>
24. **Белоусов П. Савчук М. Степанов Ю.** Реформування газового ринку України у межах енергетичного співтовариства. *Юридична Газета*. 24 березня 2015 р. № 12. URL: http://aequo.com.ua/content/news/files/stepanov_savchuk_statya_1444147282_ru.pdf

25. Україна об'язалась ввєдрити «третий енергопакет» ЄС к 5. 2015 году – обзор OSW. URL: <https://economics.unian.net/energetics/555672-ukraina-obyazalas-vnedrit-tretyi-energopaket-es-k-2015-godu-obzor-osw.html>.

26. Постанова КМУ «Про затвердження плану заходів щодо виконання зобов'язань в рамках Договору про заснування Енергетичного Співтовариства» № 733-р від 03.08.2011 р. (зі змінами станом на 07.10.2015 р.). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/733-2011-p>

27. Меморандум між Україною та ЄС про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі від 01.12.2005. URL: zakon.rada.gov.ua/go/994_694

28. Меморандум про взаєморозуміння щодо Стратегічного Енергетичного Партнерства між Україною та ЄС спільно з Європейським Співтовариством з атомної енергії від 24.11.2016. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_003-16

29. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011

REFERENCES

Bielousov, P. "Spivvidnoshennia zakonodavstva Ukrainy z *acquis communautaire*: Quo vadis, Ukraina?" [The Value of Ukrainian Legislation with the *acquis communautaire*: Quo Vadis, Ukraine?]. Yurydychna Hazeta. 2016. <http://jur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investitsiyi/spivvidnoshennia-zakonodavstva-ukrayini-z-acquis-communautaire-quo-vadis-ukraina.html>

Bielousov, P. "Spivvidnoshennia zakonodavstva Ukrainy z *acquis communautaire*" [The Ratio of Ukrainian Legislation with the *acquis communautaire*]. Natsionalna asotsiatsiia advokativ Ukrainy. <http://radako.com.ua/news/oglyad-zmi-spivvidnoshennya-zakonodavstva-ukrayini-z-acquis-communautaire>

Bielousov, P., Savchuk, M., and Stiepanov, Yu. "Reformuvannia hazovoho rynku Ukrainy u mezkhakh enerhetychnoho spivtovarystva" [Reform of the gas market of Ukraine within the energy community]. Yurydychna Hazeta. 2015. http://aequo.com.ua/content/news/files/stepanov_savchuk_statya_1444147282_ru.pdf

Bilotskiy, S. D. "Suchasnyi stan mizhnarodno-pravovoho rehulivannia enerhoefektyvnosti" [The current state of international legal regulation of energy efficiency]. *Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia. Seriya: Pravo*, no. 2 (2012): 332-339.

Bogonenko, V. A. "Mezhdunarodno-pravovyye osnovy Energeticheskoy Khartii" [International legal framework of the Energy Charter]. *Vestnik Polotskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya D*, no. 13 (2014): 155-161.

"Dogovor k Energeticheskoy Khartii. Putevoditel dlya chitatelya" [The Energy Charter Treaty. A guide for the reader]. Sekretariat Energeticheskoy Khartii. <https://energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Legal/ECT-ru.pdf>

"Dogovor k Energeticheskoy Khartii" [The Energy Charter Treaty]. Energetika: istoriya, nastoyashcheye i budushcheye. Book 5. Elektroenergetika i okhrana okruzhayushchey sredy. Funktsionirovaniye energetiki v sovremennom mire. <http://energetika.in.ua/ru/books/book5/part4/section2/2-4>

"Dohovir pro zasnuvannia Enerhetychnoho Spivtovarystva" [Treaty establishing the Energy Community]. http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_926/print

"Dotrymannia Dohovoru pro Enerhetychne Spivtovarystvo spriyae enerhetychnii bezpetsi, nezalezhnosti Ukrainy" [Compliance with the Energy Community Treaty promotes energy security and Ukraine's independence]. Instytut Mizhnarodnykh vidnosyn Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. <http://imv.nau.edu.ua/eu/news/153-eui130112>

Gudkov, I. "Mezhdunarodnaya energeticheskaya khartiya: novoye imya dlya staroy deklaratsii ili shag k reformirovaniyu DEKh?" [International Energy Charter: a new name for the old declaration or a step towards reforming the ECT?]. *Vsya Yevropa*. 2015. http://alleuropalux.org/?p=12048#_ftnref5

Hrabovych, T. A. "Pravovi osnovy polityky enerhetychnoi bezpeky YeS" [Legal framework for EU energy security policy]. *dys. ... kand. yuryd. nauk* : 12.00.11, 2016.

Kobets, M. I. "Osnovni polozhennia Dyrektyvy 2012/27/EU (EED) ta zavdannia, shcho postaiut pered Ukrainoiu v zviazku z neobkhidnistiu yii implementatsii" [Key provisions of Directive 2012/27/EU (EER) and the challenges faced by Ukraine with regard to the need for its implementation]. Proekt UNIDO «Pidvyshchennia enerhoefektyvnosti ta stymulivannia vykorystannia vidnovliuvanoi enerhii v ahro-kharchovykh ta inshykh malykh ta serednykh pidpriemstvakh (MSP) Ukrainy». 2015. <http://www.reee.org.ua/policy-support/legislation-approximation/>

Konoplyannik, A. A. "Umenshit riski i neopredelennosti Tretego energopaketa YeS" [Reduce the risks and uncertainties of the EU's Third Energy Package]. *Neftegazovaya Vertikal*, no. 7 (2012): 79-88.

[Legal Act of Ukraine] (1998). http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_056

[Legal Act of Ukraine] (2005). http://zakon.rada.gov.ua/go/994_694

[Legal Act of Ukraine] (2014). http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/733-2011-p>

[Legal Act of Ukraine] (2016). http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_003-16

"Mezhdunarodnaya Energeticheskaya Khartiya" [International Energy Charter]. Sekretariat Energeticheskoy Khartii. https://energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Legal/IEC_RU.pdf

Melnikova, S. I. et al. *Gazovyy rynek YeS: epokha reform* [The EU gas market: the era of reform]. Moscow: INEI RAN-NIU VShE, 2016.

Merne, A., and Konoplyannik, A. "Energeticheskaya Khartiya: proigravshikh ne budet" [Energy Charter: there will be no losers]. *Neftegazovaya Vertikal*, no. 3 (2007): 26-29.

"Pryntsypovi polozhennia Dohovir pro Enerhetychne Spivtovarystvo" [Principle Provisions Treaty on the Energy Community]. European-Ukrainian Energy Agency. 2012. [http://euea-energyagency.org/images/News_old/2012%2003%2030%20Position%20Paper%20EUEA_Energy%20Community_UKR\(1\).pdf](http://euea-energyagency.org/images/News_old/2012%2003%2030%20Position%20Paper%20EUEA_Energy%20Community_UKR(1).pdf)

Petrov, R. "Enerhetychne spivtovarystvo yak providnyk «enerhetychnoho *acquis*» Yevropeiskoho Soiuzu dlia skhidnykh susidnykh krain" [The Energy Community as the Leader in the European Union's "energy *acquis*" for the Eastern Neighborhood]. *Yevropeiske pravo*, no. 2-4 (2012): 123-144.

Rusnak, U. "Energeticheskaya khartiya: putem peremen. Peresmotr podkhodov k mezhdunarodnomu sotrudnichestvu v energeticheskom sektore" [Energy Charter: through change. Revision of approaches to international cooperation in the energy sector]. *Rossiya v globalnoy politike*. 2014. <http://www.globalaffairs.ru/number/Energeticheskaya-khartiya-putem-peremen-16404>

Sukhodolia, O. M. "Enerhetychne Spivtovarystvo ta Ukraina: tsili, priorityety ta problemy spivpratsi" [Energy Community and Ukraine: Goals, priorities and problems of cooperation]. *Stratehichni priorityety*, no. 2 (39) (2016): 13-26.

"Ukraina obyazalas vnedrit «tretiy energopak» YeS k 2015 godu – obzor OSW" [Ukraine undertook to implement the "third energy package" of the EU by 2015 – an overview of OSW]. <https://economics.unian.net/energetics/555672-ukraina-obyazalas-vnedrit-tretiy-energopak-es-k-2015-godu-obzor-osw.html>

"Ukraina ta Enerhetychne Spivtovarystvo: chas nastav?" [Ukraine and the Energy Community: time has come?]. Dixi-Group. 2014. <http://www.rac.org.ua/uploads/content/74/files/light-ec-dixi-analituch-ukr-20142.pdf>

"Zakliuchnyi dokument Haazkoi konferentsii z Yevropeiskoi Enerhetychnoi Khartii (17.12. 1991 r.)" [Final document of the Hague Conference on the European Energy Charter (17.12.1991)]. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_061

Zhukova, I. S. "O mezhdunarodnom energeticheskom prave kak otrasli mezhdunarodnogo prava" [On international energy law as a branch of international law]. *Vestnik OGU*, no. 2 (108) (2010): 47-55.

УДК 339.138

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

©2018 ШИМКО О. В.

УДК 339.138

Шимко О. В. Диверсифікація як стратегічний напрям розвитку торговельних підприємств

Статтю присвячено вирішенню теоретичних, методологічних і прикладних питань щодо диверсифікації діяльності торговельних підприємств на споживчому ринку України в умовах загострення конкуренції й активізації глобальних трансформаційних процесів. Розкрито економічну сутність, роль і призначення диверсифікації діяльності підприємства як економічного процесу та складового елементу його зростання, визначено переваги та загрози. Диверсифікацію як спосіб розвитку підприємства розглянуто у контексті економічного управління (системному, економічному, управлінському аспектах). Визначено мотиви, які обумовлюють вибір стратегії диверсифікації як стратегії зростання та фактори, що впливають на її вибір. Розглянуто галузеві особливості диверсифікації діяльності торговельних підприємств та критерії визначення ступеня диверсифікації (за товарними сегментами, ринками і видами бізнесу). Досліджено тенденції розвитку диверсифікації діяльності торговельних підприємств на споживчому ринку України, які мають прояв у сучасних умовах.

Ключові слова: торговельне підприємство, диверсифікація діяльності, мотиви диверсифікації, види та рівні диверсифікації, напрями диверсифікації.
Бібл.: 14.

Шимко Ольга Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Рівненський державний гуманітарний університет (вул. Степана Бандери, 12, Рівне, 33028, Україна)

E-mail: volodya217@ ukr.net

УДК 339.138

Шимко О. В. Диверсификация как стратегическое направление развития торговых предприятий

Статья посвящена решению теоретических, методологических и прикладных вопросов диверсификации деятельности торговых предприятий на потребительском рынке Украины в условиях обострения конкуренции и активизации глобальных трансформационных процессов. Раскрыта экономическая сущность, роль и назначение диверсификации деятельности предприятия как экономического процесса и составного элемента его роста, определены преимущества и угрозы. Диверсификация как способ развития предприятия рассмотрена в контексте экономического управления (системном, экономическом, управленческом аспектах). Определены мотивы, обуславливающие выбор стратегии диверсификации как стратегии роста и факторы, влияющие на ее выбор. Рассмотрены отраслевые особенности диверсификации деятельности торговых предприятий и критерии определения степени диверсификации (по товарным сегментам, рынкам и видам бизнеса). Исследованы современные тенденции развития диверсификации деятельности торговых предприятий на потребительском рынке Украины.

Ключевые слова: торговое предприятие, диверсификация деятельности, мотивы диверсификации, виды и уровни диверсификации, направления диверсификации.
Библ.: 14.

Шимко Ольга Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента, Ровенский государственный гуманитарный университет (ул. Степана Бандеры, 12, Ровно, 33028, Украина)
E-mail: volodya217@ ukr.net

UDC 339.138

Shymko O. V. Diversification as a Strategic Direction for the Development of Trade Enterprises

The article is concerned with solving of the theoretical, methodological and applied questions of diversification of activity of trading enterprises at the consumer market of Ukraine in conditions of aggravation of competition along with activation of global transformational processes. The economic essence, role, and purpose of diversification of activity of enterprise as economic process together with the integral element of its growth are disclosed, advantages and threats are defined. Diversification as a way of enterprise development is considered in the context of economic management (system, economic, managerial aspects). The motives determining the choice of diversification strategy as growth strategies and the factors influencing its choice are determined. The sectoral features of diversification of trading enterprises activity and criteria for determining the degree of diversification (by commodity segments, markets, and types of business) are considered. The contemporary tendencies of diversification of activity of trading enterprises at the consumer market of Ukraine are researched.

Keywords: trade enterprise, diversification of activity, motives of diversification, types and levels of diversification, directions of diversification.
Bibl.: 14.

Shymko Olha V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Rivne State Humanitarian University (12 Stepana Bandery Str., Rivne, 33028, Ukraine)
E-mail: volodya217@ ukr.net